

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Lectio

Discurs del prof. Dr. Antonio Lazcano Arujo en el
Solemne Acte de la seua Investidura com a Doctor
“Honoris Causa” per la Universitat de València

València, 22 de maig de 2015

Deixeu-me començar confessant que difícil que m'ha resultat trobar les paraules adequades que permeten expressar la meua gratitud per la generositat amb què la Universitat de València m'honora fent-me un dels seus. La gratitud i l'afecte que m'uneixen des de fa molts anys als meus amics d'aquesta Universitat s'acreix ara en atorgar-me el doctorat *Honoris Causa*. És per a mi, com un més dels molts científics que han fet seues les idees de Charles Darwin, un enorme privilegi, que es magnifica en veure els noms dels qui m'han precedit en aquesta distinció i les contribucions dels quals a la biologia són extraordinàries. Com molts dels qui ens trobem ací, tinc un deute intel·lectual amb tots ells i amb la Universitat de València, que gràcies a la tasca d'un grup notable de professors i investigadors ha esdevingut un referent internacional en la recerca, la docència i la difusió de la biologia evolutiva. En ciència sempre es continua el que altres van iniciar. Tot ho aprenem i ho descobrim entre tots. Tota vida es construeix amb les aportacions dels altres, i la meua no seria la mateixa sense el que dec als qui es van transformar en mestres i amics gràcies a aquesta extraordinària institució que és la universitat pública.

François Jacob va escriure en el seu llibre *La logique du vivant* que “una època o una cultura es caracteritzen no tant per l’extensió dels coneixements adquirits com per les preguntes que es plantegen”. Aquesta afirmació descriu amb una precisió extraordinària el desenvolupament del pensament evolutiu, que comença amb la Il·lustració, continua durant el segle XIX i assoleix un dels moments culminants amb la publicació de *l’Origen de les espècies*, el 1859. Encara que Darwin no va poder visitar Espanya ni Mèxic, els seus llibres no van tardar a despertar l’interès dels intel·lectuals liberals vuitcentistes a banda i banda de l’Atlàntic. Igual que va passar en altres parts del món, als països hispanoparlants, la lluita per un estat laic i una societat secular va significar una confrontació amb els sectors més conservadors de la societat i la jerarquia eclesiàstica. Tanmateix, les idees de Darwin van començar a ser discutides a Mèxic després de la Guerra de Reforma i la derrota dels conservadors, i a l’empara de l’atmosfera liberal, la tasca excepcional de mexicans com ara Don Alfonso L. Herrera va permetre que l’ensenyament de la biologia sorgira a Mèxic a l’ombra de la teoria de l’evolució.

Les idees de Darwin també van trobar acolliment a Espanya. Hi ha un deute extraordinari amb Peregrí Casanova i Ciurana, un metge nascut en aquestes terres, que va començar a substituir l’ensenyament descriptiu de l’anatomia per un enfocament evolutiu. Gràcies al seu afany, la Universitat de València es va convertir en una de les primeres institucions espanyoles on es va assentar el darwinisme. Una nit, Salvador Monmeneu Jorro, un jove alumne de medicina que havia rebut classes amb Casanova, llegia *L’origen de l’home* i es va adonar que aquell any es complia el centenari del naixement de Darwin; immediatament es va lliurar a la tasca de celebrar l’aniversari junt amb els seus amics. Van invitar Odón de Buen, un dels introductors del darwinisme a Espanya, el seu deixeble José Fuset, el naturalista Salvador Calderón, el químic

José Rodríguez Carracido –que anys més tard s'embrancharia en un debat sobre l'evolució amb Alfonso Luis Herrera– i l'aleshores rector de la Universitat de Salamanca, Don Miguel d'Unamuno, l'entusiasme del qual per l'evolucionisme era ben conegut.

Només Unamuno va poder assistir al que va resultar ser un acte multitudinari on el darwinisme va esdevenir el crit de batalla en el reclam per un estat laic i una societat més igualitària. És cert que la validesa científica de les idees de Darwin prové no del seu atractiu ideològic sinó del seu significat per entendre la unitat i la diversitat dels éssers vius mitjançant la teoria de l'evolució per selecció natural i la concordança que tenen observacions i resultats de disciplines científiques molt alienes entre si. Tanmateix, cal rellegir els textos que Casanova i Ciurana i altres van presentar en aquell homenatge com una crida apassionada a la secularització de la societat espanyola, al dret de la dona a l'educació i a la democratització de la cultura.

Aquests esforços pioners van començar a donar fruit, però no van tardar a veure's frustrats per la caiguda de la república. Trenta anys més tard, molts d'aquells precursors de la biologia moderna espanyola van haver d'abandonar la seua pàtria, perseguits per la intolerància de la dictadura franquista. Alguns, com Unamuno, van quedar atrapats en un dolorós exili intern, que també van sofrir Ramón Margalef, Antoni Prevosti i altres que van haver de refer els seus projectes de vida. Altres es van refugiar a Mèxic i es van convertir en el que Don José Gaos, deixeble d'Unamuno i antic professor d'aquesta Universitat de València, va anomenar *trasterrados*. Fa més de cinquanta anys, l'arquitecte exiliat Félix Candela, nascut a Madrid de família valenciana, va afirmar que “s'ha tornat molt difícil per a nosaltres saber el que som”. Jo sí que sé que eren. La resposta es troba en la descripció que Antonio Vilchis

va fer d'Enrique Segarra Tomás, un arquitecte valencià que també va arribar a Mèxic exiliat. Vilchis va afirmar que Segarra Tomás “va ser un home que es va lliurar amb passió a tota activitat cultural imaginable, promotor artístic, arquitecte, compositor, músic, periodista, fotògraf, però essencialment mestre dins i fora de l'aula”.

Puc lletrejar un a un els noms d'aquests mestres de dins i fora de l'aula, que van transformar l'amargor de l'exili en una vocació per servir el país que els havia acollit. Tots els mexicans som deutors de Federico Bonet, Odón de Buen, Ignacio Bolívar, Juan Comas i molts més que, en arribar a Mèxic fugint de la barbàrie franquista, van tenir un paper essencial en l'ensenyament i en la recerca en la biologia evolutiva, i ens van fer heretar un exemple no solament docent sinó també moral. Es van trobar una societat que travessava per un moment conjuntural que va poder emparar les universitats i altres institucions d'ensenyament superior, inclosa la Casa de España, fundada per mexicans il·lustres per donar-los acolliment.

Es va mantenir i es va renovar així una tradició venerable i tan rànica com la institució universitària mateixa, que des del començament en l'edat mitjana ha estat refugi de mestres i alumnes perseguits per les seues idees. Alguns exiliats van tenir llestes les seues maletes alguns anys, convençuts que podrien regressar a una Espanya que mai no tornarien a veure; però, al mateix temps, van compartir el seu millor bagatge amb el poble que els havia rebut. Van fundar escoles, van escriure llibres per a infants i adults, van impulsar la indústria editorial com una forma de democratitzar la cultura, van renovar ateneus, van crear revistes i galeries d'art, van tenir alumnes. Les seues biografies i la seua obra són la millor demostració –com va afirmar Carlos Fuentes– que els veritables guanyadors de la Guerra Civil van ser els mexicans, gràcies a les onades

de pensadors espanyols que van trobar una nova pàtria i un acolliment intel·lectual en universitats i escoles públiques del meu país.

L'herència dels exiliats espanyols ha fructificat de manera extraordinària, i la seua història personal i col·lectiva es va fondre des de fa molt amb la història cultural i científica de Mèxic. És cert que a Espanya i a Mèxic ens fa falta –com va voler Peregrí Casanova– incorporar l'ensenyament de l'evolució a les ciències mèdiques, a la veterinària, a l'agronomia i a l'antropologia física. Encara que hi ha molt per fer, sorprèn la rapidesa amb què la biologia evolutiva ha madurat en molts espais acadèmics i s'ha estès i arrelat de manera molt més pregona del que solem imaginar. Encara que la majoria de la població mexicana es declara creient, està lluny d'inquietar-se amb la idea de l'evolució biològica. Com aconsegueixen els practicants d'una religió, siguen catòlics, jueus, protestants o musulmans, conciliar la imatge d'un Déu creador amb la de la selecció natural, que és un procés sense metes ni objectius? No ho sé i, en realitat, no m'interessa. Ells tenen dret a viure els seus dubtes i les seues certeses; però, en un estat laic, cap credo religiós no pot imposar les seues certeses i els seus ensenyaments. L'única societat on cabem tots, creients o no, amb dubtes científics o dogmes religiosos és aquella en què el laïcisme és reconegut com un dels components essencials del pacte històric que configura les nacions contemporànies.

La universitat pública és un component essencial de tot projecte educatiu amb qualitat acadèmica. Per això, alarma la desmesura de les polítiques fiscals que han adoptat molts governs davant la crisi econòmica, i que porten associades retallades pressupostàries dràstiques a les universitats públiques i a les institucions d'ensenyament superior, la qual cosa representa un risc i un greuge per al desenvolupament científic i cultural d'un poble. Hi ha riscos addicionals. A més de la tendència cap

a la privatització de l'educació que s'observa en alguns països europeus i llatinoamericans, persisteix l'intent, fins ara no reeixit, per la devolució dels furs eclesiàstics i l'educació religiosa a les escoles públiques. Unida a la insistència d'un sector de l'Església Catòlica que demana major presència en l'àmbit educatiu i polític, aquestes campanyes contra l'educació laica no fan sinó reflectir una enyorança per un estat confessional que ja se'n va anar, i per sempre. L'actitud arrogant d'una dreta el fracàs social de la qual no ha afectat gens la seua supèrbia, ens ha de fer reflexionar sobre la cerca de camins que garantisquen la llibertat de creences i de culte, però que mantinguen el laïcisme com una condició indispensable per a la democràcia.

Com va demostrar Stephan Collini en el seu llibre *What are universities for: a contemporary manifesto in defence of our universities*, no es poden comprendre les pressions que sofreixen les universitats públiques sense entendre les pressions que l'economia de mercat està exercint sobre els ideals que sustenten l'educació, i que ha reclassificat els individus no com a persones i ciutadans sinó com a consumidors i agents del mercat. L'ensenyament i la recerca en les humanitats i les arts són de les àrees que mes sofreixen aquesta situació. Tanmateix, no es pot oblidar el que va escriure fa alguns anys Mario Vargas Llosa: "l'obra literària i artística que assoleix algun grau d'excel·lència no mor amb el pas del temps: continua vivint i enriquint les noves generacions i evolucionant amb elles. Per això –continua Vargas Llosa–, les lletres i les arts han constituït fins ara el denominador comú de la cultura, l'espai en què era possible la comunicació entre els éssers humans malgrat la diferència de llengües, tradicions, creences i èpoques, perquè els qui avui s'emocionen amb Shakespeare, riuen amb Molière i s'enlluernen amb Rembrandt i Mozart, dialoguen amb els qui en el passat els van llegir, van sentir i van admirar".

Fa poques setmanes Juan Goytisolo va afirmar que “el panorama al nostre abast és ombríu: crisi econòmica, crisi política, crisi social. Les raons per indignar-se són múltiples i l’escriptor no pot ignorar-les sense trair-se ell mateix”. Permeteu-me fer meues les paraules de Goytisolo, perquè el mateix és cert per als professors i els científics. En les condicions actuals, la universitat pública no és un problema sinó part de la solució. Sorpren l’arrogància mercantil dels polítics que exigeixen que les universitats demostrin la seua rellevància econòmica, oblidant-se que hi ha coses que tenen preu i altres que tenen valor, i resulta repulsiva l’actitud obsequiosa amb què aquestes exigències són adoptades per administradors i buròcrates que exigeixen estats de comptes com si les humanitats, les arts, les ciències i el seu ensenyament es pogueren reduir a les columnes i línies d’un llibre de comptabilitat.

Quan va començar aquesta tendència? Com han discutit Stephan Collini, Noam Chomsky, Marina Warner, Paul Seabright, Jonathan L. Cole i molts altres, partir dels governs de Margaret Thatcher i de Ronald Reagan i dels seus imitadors a molts països, els administradors i els gerents transiten sense visa ni decència de les oficines dels corporatius i de la política a l’administració de les universitats, imposant criteris mercantils i oblidant-se de la funció social de l’ensenyament superior, de la recerca i de la difusió de la cultura. Els últims anys, la visió *eficientista* s’ha apropiat el discurs de l’avaluació de les universitats, parlant de cost i preus i no de valors, oblidant-se que eficiència no és un sinònim de rellevància. La defensa de la tasca de la universitat pública no es pot basar en el seu significat pràctic sinó en el seu valor intrínsec. Hem de fer un alto al model econòmic que produeix les desigualtats doloroses que observem dia a dia, i que pretén resoldre els seus problemes de balanç posant fi a models d’educació gratuïta de la millor qualitat.

Permeteu-me insistir en la diferència entre preu i valor recordant l'herència mateixa de Darwin. Fa alguns anys em trobava a Anglaterra i vaig voler visitar la tomba de Darwin. Ell sempre va afirmar que volia ser sepultat al cementeri de Down, però el seu desig no es va complir. Quan es va conèixer la notícia de la seua mort, diversos parlamentaris es van dirigir a l'encarregat de l'abadia de Westminster, el reverend George Granville Bradley, per sol·licitar-li el permís d'enterrar-lo al costat dels grans d'Anglaterra. L'allunyament que s'havia donat entre Darwin i la religió era ben conegut, però l'abat era un home generós que va acceptar ràpidament la sol·licitud. Els funerals es van dur a terme el 26 d'abril de 1882. El taüt de taulons de pi que havia fabricat John Lewis, el fuster de Down, va ser substituït per un fèretre victorià, i el cos de Darwin va ser portat en baiard per nobles, científics i polítics, per reposar a la nau principal de Westminster, molt prop de la tomba de Newton. Darwin descansa sota una senzilla làpida de marbre blanc que es confon amb el terra i fa: "Charles Robert Darwin, 1809-1882". Ni més ni menys. Tanmateix, és tan extraordinari el significat de la seua herència intel·lectual que no puc deixar d'esmentar l'himne fúnebre que es va cantar en el seu funeral. Compost especialment per a l'ocasió, comença amb unes paraules preses del *Llibre dels Proverbis*: "Benaurat l'home que troba la saviesa i que obté la intel·ligència." He buscat en la Bíblia el text complet, i encara que manque de conviccions religioses, no puc menys que commoure'm: "perquè la seua mercaderia és millor que la mercaderia de l'argent, i els seus fruits més que l'or fi". Pel que fa a Darwin, l'Antic Testament tenia raó.

Moltes gràcies

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA